

דף שבועי

בס"ד

פרשת נח, תשפ"ג, מספר 1492

מה הפרש יש בין נח לאבות העולם? – היבטים התפתחותיים-היסטוריים וערכי מוסר יוסי אלישע

משמעותי! וכיצד אסכולת המגנים, ורש"י בכללם,¹ מבטלת לגמרי את צדקותו של נח?!

על פי הזוהר עיקר הטיעון כנגדו הוא שלא טרח להתפלל על בני דורו. כלומר, נח מצטייר כאדם אנוכי, שדאג רק לעצמו, ולא הייתה בו מידת החסד לנסות להיטיב עם בני דורו באמצעות ריבוי תפילה, הגם ש"קשים היו מאוד ובעלי קומה"², כפי שעשה אברהם בקשר לאנשי סדום למרות שהיו "רעים וחסאים לה" מאד" (בר' יג:ג). יש מי שהסביר, שמאחר שנח לא היה יותר צדיק מאנשי דורו אלא במעט, חשש להתפלל עליהם פן יקטנו סיכויי לשרוד אם יתעלו הם עליו ולא יתבלט הוא בצדקותו מעליהם. טענה זו ניתנת להפרכה, משום שכאשר התכוון ה' להשמיד את סדום ועמורה ואמר לאברהם את כוונתו (בר' יח:ז), הבין אברהם מדבריו שהשם נותן לו שביל ונתיבה לנסות להצילם וללמד

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל", רחובות.

** המאמר מוקדש לע"נ הורי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה, ויהודית בת בשיה לבית מימון, מנוחתם ע"ן.

1 רש"י מתארו כמי שהיה "מקטני אמנה, מאמין ואינו מאמין שיבוא המבול" (בפירושו לבר' ז:ז). כלומר, אמונתו מוטלת בספק. דעת רש"י זו מושתתת על אמירתו של רבי יוחנן במדרש: "נח מחוסר-אמנה היה. אילולא שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה" (בראשית רבה, סדר נח, פרשה ל"ב, אות ט). כלומר, רש"י עוד המתיק ועידן את תוארו של נח.

2 על פי מדרש רבי תנחומא, פרשת נח, סימן ז, דעת רבי ברכיה.

א. לשבח או לגנאי? צדדים ושיקולים להערכת רמתו המוסרית של נח

דמותו של נח שנויה במחלוקת ראשונים במשנת רבותינו, ויש בה פנים לכאן ולכאן, אם לשבט אם לחסד, לגנאי או לשבח, ודומה שאין לה הכרע. יסודה של המחלוקת הזו מעוגן בפסוקי הפרשה, ומדויק ממילות תיאור הזמן, המיותר לכאורה, בשני פסוקים שבה: "נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדֹרְתֹי" (בר' ו:ט); "כִּי אֵתָךְ רָאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדֹר הַזֶּה" (בר' ז:א), כפי שאומר ה' לנח. פשיטא! וכי יכול מאן דהוא להיות צדיק שלא בדורו?? ואכן, האדם היחיד שנשפט שלא לפי בני דורו, אלא ביחס לבן דור אחר, הוא נח.

נקודה נוספת היא מציאת החן המיוחסת לנח בפסוק האחרון בפרשת בראשית: "וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'". (בר' ו:ח). בראייה ראשונית זהו פסוק שכולו אומר שבח לכאורה, אך לדעת רבי ישמעאל בגמרא איפכא מסתברא: נח לא ניצל ממי המבול אלא מצד אהבת השם אותו, שמצא חן וחסד ורחמים לפניו, אך אם היה נשפט מצד מצבו המוסרי – לא היה סיפק בידו להינצל והיה נספה במי המבול וגווע כיתר בני דורו (סנהדרין קח ע"א). כלומר, הוא התעלה על גביהם אך במעט, אבל לא מספיק. אך עדיין מתבקשת השאלה: והלוא גם צדקות יחסית היא הישג

אברהם היה עסוק בפרסום כבוד השם בעולם, כמאמר המדרש: "אברהם היה מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים" (בראשית רבה, ל"ט, ל"ד, דעת רב הונא). אבל נח, לעומתו, היה עסוק בהעצמתו האישית ובהתפתחותו העצמית גרידא. כלומר, נח נאשם בחוסר אמונה ויראת שמיים ובעיסוק בעצמיותו במקום בהכרת בוראו והפצת שם שמיים בעולם. אמנם גם טענה זו ניתנת להפרכה, מתוך התבוננות בדברי הרמב"ם בהתייחסו לדורות ראשונים מימות אנוש ועד אברהם. בתיאור ההתפתחות התודעתית אמונית במהלך הזמן, שגם "איתן זה" (=אברהם) יכול היה להוכיח את בני דורו ולהשיב חורפיו דבר "רק בהיותו בן ארבעים", ואחרי שחקר בעצמו והכיר בבוראו. רק אז "היה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה ולממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: 'וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם' (בר' כא:לג)". רק אז הבשילו התנאים כש"הציץ עליו בעל הבירה" (בר"ר, לט, א), "וכיוון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת" (הרמב"ם, הלכות עכו"ם, פרק א, הלכות א-ג).

אצל נח, עשרה דורות קודם לכן, לא הוא ולא העולם היו במצב של בְּשָׁלוֹת להשיג מדרגה זו. זה היה שלב הרבה יותר ראשוני ובראשיתו, הן אצל נח שלא יכול היה להשפיע על הרבים כל זמן שהוא עצמו לא הגיע לרמה אישית מרשימה, הן מצד בני דורו הקשים. לצורך השגת מדרגה זו היו צריכים לחלוף עוד עשרה דורות מנח ועד אברהם, עד שתתפתח אישיותו של "האדם הגדול בענקים", ויולד אברהם ה"עברי", "איתן זה" – כפי שמכנהו הרמב"ם, ולא בכדי – על מנת שיוכל לעמוד איתן ב"עבר אחד" של העולם ולהתנגד לרע של יתר בני דורו ואביו ונמרוד בכללם ולהרוס אמונתם,⁵ עד שיוכל להשפיע על יתר בני

עליהם סנגוריה (תנחומא, וירא, ח), וכך אכן עשה. לעומת זאת, אצל נח הייתה הגזירה חתומה בדם, מנוסחת באופן חותך ובלתי חוזר, שלא אפשר כלל פתח לנח ללמד זכות על בני דורו, כמאמר הא-ל: "קִץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי ... וְהִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֶת הָאָרֶץ" (בר' ו:ג). ההשתמעות היא: 'אל תנסה אפילו... זה לא נתון לדיון!' ואם כן, "מה מקום לו להתפלל??" (רבי חיים בן עטר, "אור החיים" על התורה, פרשת נח, סעיף י"ג). ממילא הטענה כלפיו נופלת, שהרי לא הייתה היתכנות מבחינתו לנסות אפילו להתחיל להתפלל ולבקש רחמים עליהם. זו אף זו: גם עצם הנכונות לבקש רחמים על הרשעים מוטלת בספק. כך, למשל, מחבר ה"קדושת לוי" התבטא על מדרגתו של אברהם שהיה "כנביאים שהיו המשתגעים", כאלו שאינם מבחינים עוד בין טוב לרע, וחפצים בעולם שכולו טוב וחסד ייבנה (בדומה למדרגת אדה"ר קודם החטא), שהרי מה צורך יש לעולם באנשים שהם רעים וחטאים לה' מאוד?³ והלוא כבר אמרה התורה "וּבְעֶרְתָּ הָרָע מִקְרֶבְךָ" (דב' יג:ו)?! וגם אם תמצא לומר, שהיה לו לנח להוכיחם, שחובת התוכחה היא באחריותו, הרי שעשה זאת בעצם ההתעסקות בהכנת התיבה, בניסור קורותיה וביתר מלאכותיה שנעשו בפרהסיה לעיני העוברים ושבים. וכששאלוהו לפשר מעשיו השיבם והוכיחם שהשם חפץ להשמיד את העולם. הם בזו למילותיו ולעגו לו משום שנתפס בעיניהם כאדם מוזר ותימהוני (ב"ר: נח, פרשה ל, ז). ולא רק זאת, אלא שברגע שהבינו שאכן עתיד לרדת מבול, הם ניגשו לשבור את התיבה, כאומרם שבשום פנים לא יינצל נח והם יומתו, אלא שהקב"ה הצילו מידם בהקיפו את התיבה באריות (ב"ר, לב, ח; תנחומא, נח, ז). ואם כן, גם מצד היעדר תפילתו, התנהג נח כשורה.

זו אף זו: ה"בעל שם טוב" מצביע בפרשנותו על נקודת החיסרון היחסי של נח ביחס לאברהם;

4 בראשית רבה, מ"ב, ח, דעת רבי יהודה.
5 כך היא דעת הרב יצחק אבוהב: "וזו הייתה מעלת אברהם אבינו ע"ה על כל האחרים... והחליף יסוד טבעו והרס אמונת אביו, שהייתה יסוד בניינו ופרסם בעולם אמונה אמיתית חדשה שהוציא

3 הרב לוי יצחק מברדיצ'ב, קדושת לוי, פרשת וארא, דף רט"ו. והשוו למחשבת חזקיהו המלך, שכאשר נודע לו שיוצאי חלציו יהיו רשעים נמנע מלשאת אישה ולהוליד בנים (מסכת ברכות י ע"א).

"שהיה הקב"ה סומכו" כי היה צריך "סעד לתומכו" כלשון רש"י (על בר' ו:ט). את אברהם ה' מצווה: "הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תַמִּים" (בר' יז:א). מה ההבדל, אפוא, בין המתהלך "את האלוהים" לבין ההולך "לפני האלוהים"? על כך משיב המדרש בתארו את אופים של האבות ביחס לא-ל "שהיו מרווחין לשכינה, והיו מקדימין והולכין לפניו לעשות רצונו" (תנחומא, נח, סימן ה).

האבות סללו את דרך הא-ל בעולם ושימשו כמרכבה לשכינה בדירתה שבתחתונים. לא כל אחד יכול לעשות זאת; רק האדם השלם במידותיו, במוסריותו ובעומק ראייתו. זוהי נקודת הבידול והחיסרון של נח לעומת יתרונו הגדול של האבות. יתרונו של אברהם בא לידי ביטוי בעמידתו בזקיפות קומה מול הא-ל כששאל את שאלת הצדק הנצחית, העומדת ומהדהדת בחללו של עולם: "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?" (בר' יח:כה). נח, לעומתו, החריש, אם מחוסר מסוגלות וחיסרון אישיותי, אם מהיעדר נסיבות מאפשרות או מתוך בחירה. על כל פנים, זהו חיסרון משמעותי. ואכן, עשרה דורות לאחר המבול הדהד אסון המבול בעולם ואובדנה של הבריאה כולה טרם משתודעת אנוש. וכדי שלא יאמר אברהם, שכשם שהשמיד ה' את דורו של נח ללא הצדקה וללא הבחנה בין צדיק לרשע, כך הוא מתכוון להשמיד את חמשת כרכי סדום ועמורה, על כן ה' משתפו ומודיעו למצער: "אם יהיו עשרה צדיקים – לא אעשה!" (תנחומא, וירא, ה, דעת רבי לוי).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

האדם ולפרסם אמונה חדשה מדעתו, שהרי גם ה"אדם הוא עולם קטן" (תנחומא, פקודי, ג). יחד עם זאת, אפשר לבקר את נח על חוסר האיזון הדיאלקטי וחוסר הידיעה לשלב ולאזן חליפות בין התפתחותו הרוחנית-מנטלית שלו לבין הרצון להשקיע בבני דורו ולהשתדל להעלותם עימו.

ב. עשרה דורות ועוד עשרה דורות

תמיהה נוספת שהעלינו היא באשר לשיפוטו של נח ביחס לדור אחר, שזהו תקדים שיפוטי הייחודי אך ורק לו. אוי לנו אילו היינו צריכים להישפט ביחס לאבותינו, שהרי לעולם יאמר אדם: "מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי?" (מדרש תנא דבי אליהו, פרשה כ"ה). זהו האידיאל הנשאף תדיר. אך המציאות היא שמה שנעשה אנחנו כתר לראשנו, עשו הם עקב לסוליותם. הרב שמשון חיים נחמני, מחבר ה"זרע שמשון", התייחס לסידור האישים הכרונולוגי במהלך הדורות על פי המהות האימננטית ומידת המסוגלות האישיותית של כל אחד מהאנשים הפועלים למען תיקון העולם במלכות ש-די. נראה כי רוח הדברים מתבססת על דברי רבי לוי במדרש, העוסק ב"אדם הגדול בענקים", הוא אברהם אבינו. "ולמה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להיבראות קודם לאדם הראשון!" (בר', בראשית, י"ד, ו). אם כי "צופה הדורות" סידר שנח ייוולד עשרה דורות אחרי אדה"ר ועשרה דורות לפני אברהם, כי אם היה מחליף בין נח לאברהם, לא היה נח מסוגל למסור נפשו על קידוש ה' כשם שעשה אברהם כשהושלך לכבשן האש של נמרוד, משום שרק אז הבשילה תכונה זו ונתקבעה באיתנות בדעתו של אברהם, "שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה" (ב"ר: סדר נח, פרשה ל, ה, דעת רבי חנינא ורבי יוחנן). המדרש מבטא את מעלתם היתרה של אברהם והאבות על נח בהסתמכו על הפסוקים בתורה. על נח נאמר: "אֵת הָאֱלֹהִים הַתְּהַלֵּךְ נֹחַ" (בר' ו:ט). מילת "את" כאן פירושה "עם". נח מתהלך יחד עם האלוהים, יד ביד,

מדעתו ולא למדה מאבותיו" (מנורת המאור, נר ג, כ"ל ו, חלק ו, דף רפ"ג).